

Становище

от доц. дфн Бойко Пенчев Пенчев, СУ „Св. Климент Охридски“,
за дисертационния труд на Димитър Радев Радев
на тема „Време и пространство в българския роман и филм след Втората световна война.
Противоборство на сакрално и профанно време и пространство“
за присъждане на научната и образователна степен „доктор“
по професионално направление 2.1 Филология. Българска литература
(Българска литература след Втората световна война)

Представеният дисертационен труд е в обем от 273 страници, организирани в три големи части, въстъпление, заключение и библиография. Работата има ясна структура, която е следствие от избора на кандидата да се фокусира върху три романо-филмови творби и филмовите им адаптации – „Железният светилник“ (1952) на Димитър Талев, „Време разделно“ (1964) на Антон Дончев и „Възвишение“ (2011) на Милен Русков. Именно на тези три произведения са посветени и трите раздела в дисертацията. На пръв поглед изборът на само три, при това много различни и като жанр, и като поетика, и като исторически контекст произведения се разминава със заявената в заглавието на дисертацията обзорна перспектива. Ограничаването обаче е проява на цялостния персоналистичен подход на дисертанта, който не крие своята лична гледна точка както в подбора, така и в интерпретацията на творбите, с които се занимава.

Подходът на Димитър Радев е трудно да бъде дефиниран в традиционните категории на литературната теория. Водещ е стремежът да се разкрият онези аспекти от творбата, които репрезентират пътя към духовно просветление. Това просветление обаче се мисли в специфична философска перспектива, а именно концепциите за диалогичността на Михаил Бахтин и особено на Мартин Бубер с неговото „Аз – Ти“ отношение. Неслучайно Бубер е един от най-често цитираните авторитети в работата. Например във връзка с анализа на „Време разделно“ се казва, че ще бъде следвана „... Буберовата концепция за света Аз-Ти като взаимодействие на любов и свобода между субектите, както и за света Аз-То като отношения, базирани на притежанието и вкоренените предразсъдъци на паметта и

обективирането на другия (с. 15). До голяма степен това схващане е залегнало в дисертацията като цяло.

Работата търси в литературата (и нейните филмови превъплъщения) моментите на диалогично обръщане, насочено към онзи Друг, който е и Бог, и божие в самия човек. Доколкото Радев се опира и върху богословски авторитети като Йоан Зизиулас, Калистос Уеър, Александър Шмеман, бихме могли да наречем метода му „диалогична теология“. При този подход вниманието е насочено към съкровения разговор на човека с неговото вътрешно Аз, което всъщност се явява продукт на диалогичното общуване с Другия. Именно този диалог конституира полето на сакралното. Дисертацията работи със свои собствени интерпретации на категориите „време“, „пространство“, „сакрално“ и „профанно“. Времето и пространството се мислят като констелации от знаци за диалогичен процес на духовна „майевтика“, т.е. „акуширане на истината чрез диалог“ (Гичо от „Възвишение“ ще бъде експлицитно сравнен със Сократ и неговото „акушерство“). Тази диалогичност се разгръща в едно специфично времепространство, за това и не е изненадващо, че работата не се интересува от социалното, историческо време или пък когато го прави, разсъжденията не надхвърлят тривиалното. Показателен за тази специфична употреба на категорията „време“ е приведенният в работата цитат от Калистос Уеър: „Времето, това е интервалът между Божия зов и нашия отговор.“ (с. 30).

Диалогично-персоналистичният принцип се проявява и в това, че от различните аспекти на структурна организация на литературния текст дисертантът предпочита да се съсредоточи върху персонажите и отношенията между тях. Особено важни са му персонажните двойки като Стоян – Султана, Рафе – Катерина, Лазар – Рилския монах, Караибрахим – Абдулла, Гичо – Стоянчо... В огромната си част работата интерпретира диалогичните отношения между такива герои. (На места изследователят сякаш забравя, че героите са повествователни конструкти, функция на идеологически и литературни кодове.) Тълкуванията на Димитър Радев са оригинални и заредени с екзистенциална напрегнатост, те търсят онзи „вертикал“, чието следване прави човека духовно същество. Същевременно в методологическо отношение работата може да бъде определена и като постмодерно литературознание, доколкото непрекъснато сменя своята тълкувателна оптика, въвежда нови и нови парадигми на четене. На места, особено в частта за „Железният светилник“, разчитането на религиозни архетипи и практики в ежедневни ситуации създава усещането

за свръхинтерпретация. Димитър Радев цитира Барт, който си задава въпроса „Какво представлява за мен текстът, който чета?“, за да отговори: „Това е текстът, който аз бих желал да напиша“. Тази позиция напълно съответства и на собствения подход на дисертанта, който не се бои да „пренаписва“ творбите по такъв начин, че в тях да се открият диалогични отношения в духа на Буберовото „Аз – ти“.

Тук е мястото да коментираме и отношението между литературен първоизточник и филмова адаптация в дисертацията. В нея ще открием много силни и оригинални тълкувания на сцени от „Иконостасът“ (реж. Тодор Динов и Христо Христов) и „Време разделно“ (реж. Людмил Стайков). Дисертационният труд безспорно има приносен характер в опита си да покаже как киното „дописва“ литература, актуализирайки определени смислови нива дори с цената на добавяне на текст, който липсва в литературния първоизточник. Прави впечатление обаче, че дисертантът сякаш избира онези моменти от съответния филм, които подкрепят неговите тълкувателски интуиции, в този смисъл разликите между роман и филм не са предмет на особен интерес, както са пренебрегнати и въобще връзките между литература и кино като цялостни системи, намиращи се в сложни отношения на сближаване и раздалечаване. Това обаче е логично следствие от изборния ъгъл на диалогично четене, търсещо трансформативните моменти, ориентирани Аза по „вертикала“ на духовното прозрение.

Белег на „постмодерната“ методология на работата е и доста силната разлика в интерпретативните модели, използвани в трите части. В първата част, посветена на „Железният светилник“ и „Иконостасът“, се прави анализ на пет епизода (макар в началото на главата да са обещани шест), в които е видно „подражание на боговете“ (Елиаде), т.е. някаква форма на осветяване на профанното от сакралното по пътя на откриването към Другия и духовната истина. В частта за „Време разделно“ към Караибрахим и Венецианеца е подходено с психоаналитичен ключ. Именно прочитът на романа на Дончев и филма на Людмил Стайков ми се струва особено приносен в дисертацията, защото успява да извади творбите от обичайната рамка на националната идеология и убедително да покаже Караибрахим като меланхолик, ненадмогнал траура от загубата на собственото си детско Аз. Третата част, която е и най-малка по обем, дисертантът разглежда „Възвишение“ на Милен Русков експлицитно в ключа на постмодерната теория. Въпреки различните методологически модели обаче работата не се разпада, защото е удържана от несекващото

желание на дисертанта да търси проблематиката на духовната трансформация и „преобразяването“ на профанното от сакралното.

Важна особеност на избрания подход е, че Димитър Радев тълкува сакралното и профанното не като две самостоятелни, противопоставящи се полета, а търси преобразяващото проникване на сакралното в профанното. Неслучайно и фигуративните вариации на евхаристията в творбите са чест предмет на анализ в работата. Не можем да не отчетем разностранната културна информираност на дисертанта, която му позволява да прави неочаквани и продуктивни връзки между изследваните текстове и различни богословски, философски и психоаналитични дискурси. Въпреки че на места твърденията могат да предизвикат възражения, Димитър Радев успява да изгради и удържи собствена тълкувателска призма, която отваря нови възможности за прочит на ключови творби от българската литература след Втората световна война.

Заключение

Предложеният дисертационен труд отговаря на изискванията на закона и на академичните стандарти и представлява ценно изследване, което обогатява българската литературна наука. Давам своята положителна оценка и предлагам да бъде присъдена на Димитър Радев научната и образователна степен «доктор».